

FERDINANDY GYÖRGY

Anyám ládikója

Anyám holmiját kihordtuk a kapu elé. Megtartani úgy szólván semmit sem lehetett. Minden dohos volt, elnyűtt. Értéktelen. A bútorok darabokra estek, amint megmozdította őket az ember, a fényképalbumokban bajuszos ismeretlenek. Rozsdás gáztűzhely, lyukas perzsaszőnyegek.

Nyolc óra felé szállingózni kezdtek a kukázók. Cigányok, ószeresek. Végigfogdosták a kiselejtezett szemetet. Délutánra anyánk holmijából semmi sem maradt.

Ha legalább sírni tudna az ember! Megértem azokat, akik érintetlenül hagyják a halottaik hagyatékát. Őrzik a ládát, amiben mirtuszkoszorúkat és poros menyasszonyi ruhákat tartanak. Anya után nekem is csak egy ilyen pókhálós ládikó maradt.

Mirtuszkoszorú persze nem volt benne, nem is fért volna el a háromrőfös slepp uszálya, amit az esküvőjén húzott maga után. Inkább csak a papírjait őriztem. A leveleket és az igazolványokat, amiket nem volt türelmem elolvasni a temetés után. Ezek hirtelen fontossá váltak, most, hogy rendbe tettem a dolgaimat, és rájöttem, hogy anyámról semmit se tudok.

Róla csak közhelyek forogtak szájon a családban. Azt, hogy mérges kis öregasszony volt, mindenki tudta. Bizalmatlan és garasoskodó, lépten-nyomon felkapta a vizet és csúnyán legorombította, aki törődött vele.

Akadtak azonban régebbi történetek is. Mendemondák arról, hogy milyen élehetetlen volt, hogy a nagyszülők örökségét szerencsétlenül elkótyavetyélte, alighogy véget ért a háború, néhány hónap alatt. Vagyis hát, hogy a nagy szegénységnek, amiben felnőttünk, egyedül és kizárólag ő az oka.

Ezekben a pusmogásokban – meg kell mondjam – én is ludas vagyok. A legfájdalmasabb panaszunk azonban közös volt: a szeretetlenségtől, a szüntelen gyűlölködéstől mindhárman egyformán szenvedtünk, öcsémmel és húgommal, egész gyerekkorunk – mit! egész életünk – alatt.

Mert anyánk – ki kell mondani! – rideg volt. Néha már-már szívtelen. Az utcában, körülöttünk, ismerősök éltek, akik még dédapánktól vették meg a telküket. A háború végén, amikor magunkra maradtunk, ő mégis megszakította velük a kapcsolatot. Úgy élte le az életét, hogy fél évszázadon át nem köszönt senkinek.

De nemcsak a szomszédokat írta le: a családdal is keményen tartotta a haragot. Apánkról csak nagy ritkán hallottunk tőle egy-egy megvető, lekezelő tőmon-

datot. Sanda gyanú élt bennünk, hogy – akármilyen szörnyen hangzik is – anyánk még minket, gyerekeket se szeret.

Szóval volt itt valami megmagyarázhatatlan. Valami félelmetes. Ezért is nyitottam ki anya ládikóját. Hátha – a végzések és a levelek között – a titok kulcsa is benne van.

*

A papírokat finom, ezüstszürke por lepté be hat év alatt. Köhög, prüszköl tőle az ember, mert ez itt még nem a feledés pora. Elsőnek anya szemüvege akad a kezembe. A Szent János Optika készítette, Diósárok egy. Belenézek, és semmit se látok: összefolynak a betűk és a számsorok. Amikor visszatenném a tokba, a szárra apróra hajtogatott papírdarabba, a megrendelőlapba akad. Anya szálkás betűi. A múlt század végén még ingyenes volt egy ilyen pápaszem.

Hát ez így nem fog menni: megpróbálok összeállítani valamiféle kronológiát. Sorba rakni ezt a tömérdek dohos kacatot.

Itt van mindjárt egy bordóvörös album. Anya emlékkönyve, az első bejegyzések kilencvenévesek. „A költő” – mondja a mottó – „szened és szeret.” Budapesten, és franciául: anya francia tagozatos. Az élet célja a boldogság! – állítja a következő bejegyzés. Minden elmúlik egyszer! – bölcselkedik egy francia lány, Irène Coulon. De az emlék megmarad!

Legyen élted egy nagy tenger

Tengere az örömnnek

Benne a bú egy kis sziget

Mit a habok elnyelnek!

Személyesebbek Szabó Lily sorai: „Amit benned szeretek” – írja – „az az ambíció és az idealizmus. Maradj mindig ilyen, és mindenki szeretni fog!”

És így tovább. Tanárnők, osztálytársak, olasz, német és francia sorok.

Rejtő Erzsébet tanulmányi értesítőjébe a Szent Szív Szerzetesnők beleírják, hogy a tanuló „jó felfogású, szorgalmas, modora félnék, szerény”, ami némileg ellentmond Szabó Lily észrevételeinek. Erzsébet egyébként jó tanuló, magatartása – osztályfőnöke dixit – dicséretes. Ami pedig szinte hihetetlen: a kis diáklánynak még három kockás füzeté is megmaradt. A francia szószedet első sora: *chaos*, és az utolsó: *le deuil*, a gyász. Anyám írása már tizenöt éves korában is kemény, határozott.

Házassága idejéből a ládikóban semmi emlék se maradt. Pedig hát mégiscsak tíz évig éltek apámmal. A férjük emlékét ki szokták irtani az elvált asszonyok. Van itt viszont egy bőrkötéses imakönyv, „a művelt közönség számára”, és benne, a lapok között, néhány leprévelt virág: nefelejcs, ibolya.

A világháború után anya templomba járt. A Notre Dame de Sionban volt az apácák mellett egy fiatal pap, akivel összebarátkozott. „Mementóul!” – írta egy szentkép hátára ez. „Türelem!” – áll a túloldalon. „Fogadd el, amit kimér rád a

sors, és légy erős a szenvedésben!” Szeretettel, dr. Boroska István. Anya harmincéves volt a háború végén: a türelem ebben a korban nem nagy vigasz!

Van két könyv is ebben a zanzásított hagyatékban: egy francia regény és Ady Endre összes versei, az Atheneum kiadásában, ezer oldalon. „De jaj, nem tudok így maradni, szeretném magam megmutatni...” Anya aláhúzta a „Szeretném, ha szeretnének” sorait.

A regény szerzője Erzsébet Rejtő franciatanára, egy Melek Pepin-Lehalleur nevű párizsi öregasszony, akit anyának 1976-ban, fél évszázad után sikerült viszontlátnia. „*Á ma petite Marguerite de Faust!*” az író így dedikálta a kötetet. Nyilván megértette, hogy a pesti diáklány, aki felkereste, áldozat volt a javából. Egy tanítvány, aki abból él, amit ő ott a távoli Keleten Párizsról tanított.

*

A leltárba azonban nem csupa ilyen beszédes emlék tartozik. Itt van a pénztárcája, üresen, a fésűje: szép, kávébarna szarufésű, azokban az időkben még nem találták fel a plasztikot. Végigszaglászom, de anyánk ismerős illatából a fogak között semmi se maradt.

A karóráján is bőrből van a szíj. Maga az óra már régen lejárt, nem ketyeg, hiába húzom. Apró aranyozott masina, nem tudom elolvasni a márkát, sem azt, hogy „swiss made”-e a számlap alsó szegélyén a felirat.

Itt van még a bejárati ajtóról a fémlap, amin apám neve áll. Ehhez, apám nevéhez, élete végéig ragaszkodott. És végül az állónaptár, a Dosszié Kft. rossz papírra nyomott 2003-as kiadványa, amire ráírta, dülöngélő betűkkel, két halott: Ferencsik János, a karmester, és Váradi, a Vasas labdarúgója nevét. Vasas-drukker volt egész életében, negyvenéves tévékészülékén minden hét végén végigigult a Vasas meccseket.

A naptárban még bekarikázta március 18-át, öcsém neve napját. Másnap vittek el a mentők, 24-én hajnalban mondta ki az utolsó értelmes szavakat. A kagylót a füléhez szorították, odaát a trópuson hajnali két órakor hallgatott el ez az utolsó telefon.

Barátnője nem volt anyámnak. Igazából csak egyről, Muráti Liliről, a színésznőről tudok. Lili kijárt hozzá a sashegyi kertbe, emlékszem, ilyenkor nagy csokrot kötöttünk neki, és mi, gyerekek is lelkesen szedtük a virágokat.

Vaszaryék színházába bejáratos volt anyánk, este, az előadásokra engem is elvitt magával. Láthattam Csontos Gyulát és „A pénz nem boldogít” című mély értelmű színdarabot.

A háború végén, amikor letartóztatták a társulatot, a Gyűjtőfogházba jártunk. Anya bent hagyta a télikabátját, amikor Lili a jéghideg cellájára panaszkodott. Vacogva rohantunk keresztül a romos, csonttá fagyott városon.

A megsárgult papírok között itt van aztán a Fővárosi Földhivatal elkobzási javaslat: a művésznőtől a Logody utca 57. alatt található lakását is elvette az új hatalom. Ezen az okiraton kívül anyám és Lili barátságáról csak egy dedikált

fénykép, és a „Csak egy nap a világ” foszladozó kottája maradt. Vaszary János verse, dal és tangó, foto Rozgonyi.

De nem is ez a lényeg. Mert Lili emlékei mellett van itt még két darab 1984-es okirat. Az első, a Hazafias Népfrent levele, idézés. „Értesítjük, hogy jelentkezése alapján meghívjuk az Idősek Fesztiválja első zsűrizésére.” Hetvenéves korában, anyánkban újra felébredt a vágy, hogy színésznő legyen.

A másik levelet Knoll István, a zsűribizottság elnöke írta alá. „Tisztelt Szabó Erzsébet!” – mert akkor már művésznevet is választott magának! – „Szép produkciója – a több száz jelentkező közül – nem került a legjobbak közé.”

Gimnazista korában orvos szeretett volna lenni. Ebben édesapja, a professzor akadályozta meg. Most pedig, ez a másik álmom, és ez az újabb elutasítás. Ambíció és idealizmus! Ki lehetett az a kislány, aki anyja emlékkönyvébe írta ezeket a sorokat?

Van itt azután egy kemény, furcsa tárgy: egy alumíniumlyukasztó, a régi kalauzok nélkülözhetetlen munkaeszköze. Mert igen, anyánk kalauznő volt a háború után, és megtartotta ezt a fém relikviát, amit ma már nem használnak. Ott lapul, nagypapa orvosi táskájában, a professzor sztetoszkópja alatt. Ez anyá fülhallgatója. Ha már orvosprofesszor nem lehetett.

*

Ott, ahol élek, nincsen személyije senkinek. A jogosítvány apró fémlapocská: ezzel éltem le az életemet. Itt pedig, ez a rengeteg irat! Mindent igazolni kell: a munkaviszonyt és azt, hogy utazik vagy sportol az ember, nem is beszélve arról, aki párttag vagy valamelyik szakszervezethez tartozik.

1956-ban, a nyugati országokban bemondásra, becsületszóra állították ki a menekülteknek a bizonyítványokat. Mire jó ez az okmánymánia? Ha nincsen róla írás, nem mondanának igazat az emberek? Útlevele viszont nincsen senkinek.

Anyá 1956 óta a Vörös Meteorba, 61-től kezdve a Természetbarát Szövetségbe tartozik. Minden hónapban befizeti a tagdíjat, ilyenkor a könyvecskéjébe ragasztanak egy darab egyforintos okmánybélyeget. A Meteor a Külkereskedelmi Minisztérium sportköre. „Mi a sportot a legszélesebb népi tömegek kulturális tevékenységévé akarjuk fejleszteni” – mondotta Rákosi Mátyás. „Minden tag kötelessége, hogy felvilágosító munkát végezzen az egyesületben.” Joga pedig, hogy ezeken az összejöveteleken részt vegyen.

Anyá a XII. kerületi légoltalmi parancsnokság kötelékébe tartozik, beosztása: egészségügyi. Légitriadó alatt – 1962-es bejegyzés – szabad mozgásra jogosult. (Nem kívánt rész törlendő.)

Benedekfű, bengekéreg, szennalevél, cickafark! Egy recept, aminek a légvédelemhez nem sok köze van.

Van azután itt villamosbérlet, szakszervezeti igazolvány, TAJ-kártya és APEH. „A szakszervezetek védik a néphatalmat.” Odakint, a nagyvilágban, a szindikaliz-

musnak enyhén szólva más a feladata. Végül pedig ez a piros szegfűs tagsági igazolvány, amit anya az imakönyvében dugdosott.

A Magyar Népköztársaság társadalmi rendjének alapja a munka. Az itt található 801792. számú munkakönyv igazi regény. Az első bejegyzésre 1947-ben került sor, igaz, hogy csak „bemondás alapján”. E szerint anya gépíró, végzettsége négy gimnázium. Ehhez jönnek hozzá a másfél oldalt kitevő nyelvvizsgák és szaktanfolyamok: gép- és gyorsírás, német, francia, spanyol, angol, női szabó és szállítmányozási tanfolyamok.

Azután a munkahelyek: jegyzetsokszorosító üzem, orvostudományi dokumentációs központ, fővárosi autóbuszüzem. „Hozzájárulással kilépett” – az utolsó bejegyzés minden munkahelyen.

Egy ideig „otthon dolgozó”, majd 1956-tól, óradíjas külkereskedelmi levelező. Keltex, Monimpex, Hungarotex, Metrimpex, Modex. 1969 óta nyugdíjas. Ötvenhét évesen, még fiatalon, de már betegen. Több mint húsz munkahely huszonöt év alatt.

A tagsági könyvek alatt van még egy 1990-es levél. A feladó, Németh Miklós, a minisztertanács elnöke, köszönetet mond anyának „kedves leveléért”, és „őszinte nagyrabecsüléssel” kíván erőt és egészséget neki. Hogy mi lehetett a szóban forgó levélben, azt csak találgatni lehet.

Végül még egy miniszterelnök, akivel levelezett. Horn Gyulának elpanaszolta, hogy az ötvenes években az Oleg Kosevoj kollégistái – akik közé a jövődöbéli politikus is tartozott – letörték a cseresznyefánk ágait. Ennek a levelének Horn emlékirataiban is nyoma van. Mintha egy dedikált könyvet is kapott volna tőle, de ezt itt, ebben a ládikóban hiába keresem.

Ezzel azután anyánk közéleti szereplésének vége szakadt. De csak a közéletinek! Kalandjai akadtak továbbra is. Egyik udvarlója, egy Marosi nevű bankár, ha jól emlékszem, még fel is akasztotta magát. Húgom, aki a későbbiekben is a közéletben élt, mindenféle Bandi bácsikról mesél: volt közöttük egy aktakukac és egy őstermelő, Bandi mind a kettő, a nevekhez, úgy látszik, anyánk ragaszkodott.

De az igazi szerelmei a kutyák voltak. A családi albumokban apró gyerekkora óta mindig ül mellette egy kutya. Még élete végén, kilencvenévesen is mind egyiknek tudta a nevét. Ez annál különösebb, mert a szüleiről például soha nem beszélt. Lehet, hogy nem is szerette az embereket?

A kutyái, és a Trabant. A rozoga, ám hűséges Trabi. Ezzel járta a világot, a nagyvilágot, igen, mert még Ausztriába, az osztrák Alpokba is eljutott. Furikázta a két Bandi bácsit, Luganóba az őstermelőt, és Belgiumig az aktakukacot. Nyilván büszke volt rá, hogy kislány kora óta ismeri a vasfüggönyön túli világot, amiről azokban az időkben otthon mindenki csak álmodozott. A gavallérjaival általában összeveszett, sokszor már útközben, az őstermelő például útban Párizs felé már valahol Tiroiban lemaradt.

Ha lerobbant, a Trabit mindenütt megjavították a jólelkű mechanikusok. Sokszor még pénzt se kértek érte: emlékszem, amikor egy nescafés dobog bádoggel fedelével zárták el a kerékagyat. Nyilván azért, hogy a csapágycsészéből a golyók ki ne essenek.

És anyánk mehetett tovább. Hatvan kilométeres sebességgel, büszkén, boldogan. Jól vezetett, megújították a jogosítványát évről évre. „Szemüveggel!” – áll egy betétlapon. Amíg azután egyszer csak ennek a nagy kalandnak is vége lett.

Ekkor érte őt utol – jobb későn, mint soha! – az első igazi, nagy szerelem. Először csak egy barátnője lett, Magdi, a körzeti orvos. Úgy látszik, élete alkonyán a kutyák után felfedezte az embereket. Magdi azonban hirtelen elhunyt. Körorvos volt a férje is, vele, Miklós bácsival őrizte az emlékét anyánk. Ebből a szövetségből nőtte ki magát ez az utolsó – első és utolsó! – szerelem.

Miklós több mint egy évtizeddel élte túl a feleségét. Ezek boldog évek voltak. Tavasszal összeköltöztek az apró házmasterlakásban, ősszel hazavitték Balatonarácsra a vőlegényt az unokák vagy a gyerekek.

Télen leveleztek, telefonálni – a telefon drága dolog volt! – csak módjával lehetett. „Éjjel-nappal veled vagyok” – írja Miklós egy képeslapon, ami csodával határos módon megmaradt. „Nagyon-nagyon hiányzol, Mindenem...”

Reménykednek, hogy tavasszal ismét találkozni fognak. Ha ugyan felviszi valaki a fővárosba az öreget. Azokban az időkben már volt autó minden családban. Anyánkat azonban még Miklós temetésére se vitte le Arácsra senki. Ezt a kegyetlenséget nehéz megérteni. Ő maga is csak egy félmondatban említette meg.

A temetés november elején volt. Amikor tavasszal hazalátogattam, első utunk a Balatonhoz vezetett. Anyám nagy csokor orgonát kötött, az orgona volt – mondta – a kedvenc virága Miklós bácsinak. A sírt könnyen megtaláltuk. Anya nem szólt egy szót sem egész út alatt.

Emlékszem, ültünk a két orgonabokor – a lila és a dupla fehér – sűrű illatában. Ma már ezeket is kitépték a rokonok. Nincsen többé orgona anyám ablaka alatt.

*

Népes családja lett, ahogy múltak az évek. Hét unoka, tizenöt dédunoka. Nem volt szerencséje velük. A gyerekek több mint a fele külföldön élt, alig ismerte őket. Megtett mindent, hogy ne szakadjon meg közöttük a kapcsolat, minden karácsonyra küldött nekik egy meséskönyvekkal és társasjátékokkal megtömött ajándécsomagot. Költséges vállalkozás volt, és jórészt fölösleges. A társasjátékokkal senki se játszott, és senki se tudta elolvasni a magyar meséskönyveket. A legkisebbik, a trópusi unoka hozott neki egy kis kerek hamutálcát. *Te quiero, abuelita!* Szeretlek, nagyanyácska! – áll rajta a felirat. Ezt a tálcácskát ott tartotta az asztalán, alatta, egy képen, delfinekkal úszik a trópusi gyerek. Ezt gyakran elnézegette: a kis unokáját szájon csókolják a delfinek!

A francia részlegtől egy karácsonyi lapot őrzött, amiből – ha kinyitotta az ember – a Gingle bell zenéje áradt, és aláírta mind a három francia gyerek.

Azok, akik itthon éltek, ritkán látogatták. Igaz, hogy volt néha egy-egy kerti ünnep, bográcsgulyás vagy halsütés, de a házmesterlakásba nem járt be senki hozzá. Sem az unokákat, sem a dédunokákat nem sikerült rábeszélni, hogy nyelveket tanuljanak. Akik pedig fölötte, az emeleten éltek, nem szajkózták csak a szüleik szövegét. Azt, hogy ők fogják örökölni a lakását, és ha lehet, minél előbb...

A nagymamasághoz nem volt talán hajlama, de hát, mint látjuk, nem adatott meg hozzá a lehetősége sem.

Az én könyveim mindvégig ott voltak a polcán. Hogy elolvasta-e őket, nem tudom. Ezt soha nem árulta el nekem. Versek és próza, magyar és francia nyelvű kötetek. Közöttük két olyan írás, ami már évtizedek óta nem volt meg nekem. Az egyik a svájci Paon Galéria meghívója, 1985. június 8.: „Az író bemutatja honfitársa, a freiburgi Layos Mayor”.

A másik igazi gyöngyszem. A portoricói egyetem kísérleti színháza a múlt század hatvanas éveiben bemutatta Claude-André Puget, a sikeres bulvárszerző háromfelvonásos darabját, a „Boldog napokat”. A rendező a magyar Des Echerolles Sándor, és francia feleségem, Colette játssza a főszerepet. Colette! Micsoda boldog idők! Vannak ilyen megrendítő véletlenek.

Anyánk kislány koráról – ezzel kellett volna kezdenem – sok repeszek szagatta kecskés és kutyás kép maradt. A sashegyi kertből akkor még Újpesttől Csepelig az egész várost belátta az ember, és lajtos kocsival járt fel a telepésekhez a donauwasseres. Anyánk makacs, durcás kis nő benyomását kelti ezeken a régi képeken. Férfiak között nő fel, vadászni, teniszezni jár, egy szép lány, aki a jelek szerint ritkán mosolyog.

Később, az ötvenes években, érdekes, mosolygósabbá válnak a képek. Kalauz egyenruhában, táskával a nyakában, anyánk büszkén, vidáman mosolyog. Csakúgy, mint a kislánykori elsőn, az utolsó képen is az ölében kutya van. Ezúttal a Foltos, egy hamis, harapós állat, aki anya halála után világgá szaladt.

Végül pedig itt van az én március 4-i levelem. A hónap végére otthon leszek! – ígérem lelkesen. Huszonkilencedikére szólt a repülőjegyem. Nem tudta kívánni. Öt nappal az indulásom előtt szólalt meg az ominózus hajnali telefon.

Ez anyám ládikója. Nem az „öröm tengere” lett számára az élet, amint azt az emlékkönyvébe írta Irène Coulon. De mindvégig megmaradt benne, amit a másik osztálytárs, Szabó Lily tizenkét éves korában észrevett: az ambíció és az idealizmus. Csak a bejegyzés második fele nem vált valóra: az, hogy „maradj ilyen, és mindenki szeretni fog”.

Utolsó napjait egy apró, szürke táskarádió társaságában élte le. A füléhez szorította még az ágyban is. Hallgatta, akár csak kislány korában, a most is, megint csak háborús híreket.

Kipróbálok, bekapcsolom, és hirtelen megszólal valahol az úrben egy félnék női hang. Olasz lenne, vagy portugál? Nem hallom tisztán. Mint ahogy anyám segélykiáltását sem hallottam soha meg.